



Complex aan het Kinderen van Versteegplein

Een waardering van het bouwen in de jaren zeventig

Auteurs Paul Schoenmakers
 Mieke Sipkens

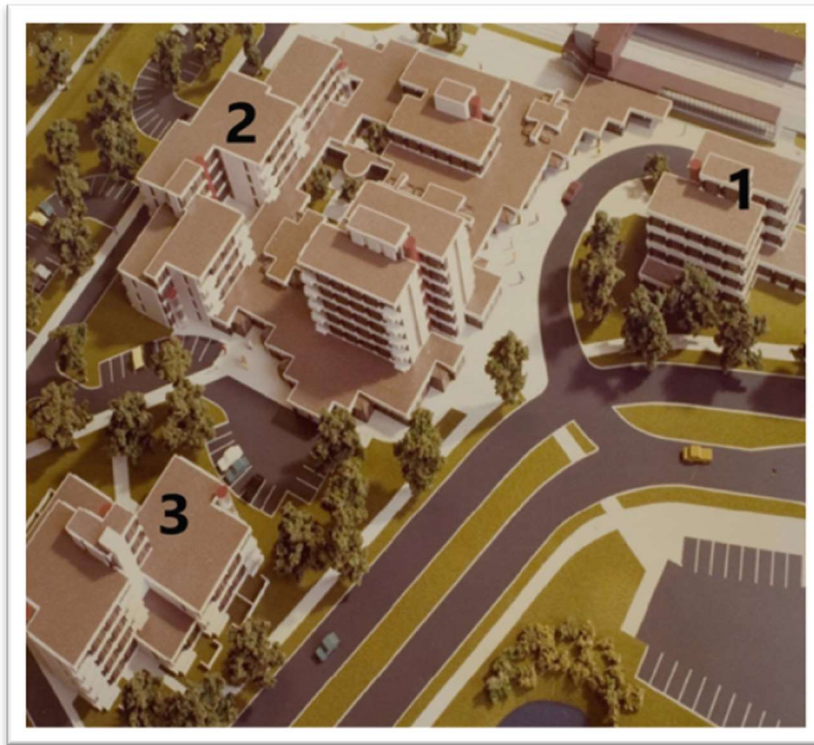
Waardering Paul Schoenmakers

December 2021

Foto Beeldbank Zoetermeer / HGOS

Achtergrond van de waardering

Het complex aan het Kinderen van Versteegplein (KvV-complex) bestaat uit drie onderdelen: (1) een kantoor van de firma Hopman dicht bij het station, (2) een hotel in combinatie met 35 appartementen, kantooruimtes voor de stichting Zorging en winkels en (3) een blok met 25 appartementen dat grenst aan het Prinses Arianepark.



Figuur 1: Maquette KvV-complex, gebouw 1, 2, 3 en station

In 2016 zijn delen van gebouw 2 en het Hopmankantoor verworven door De Raad Bouw B.V. uit Katwijk. Ook het vrijwel leegstaande Poortgebouw bij de Mandelabrug is in handen van De Raad BV. en is omgedoopt tot 'Crown Business Center'.

De Zorgingkantoren met winkelpaviljoens en het Hopmangebouw staan al meerdere jaren leeg. De panden zijn volgens de gemeente verouderd en voorzien niet meer in de hedendaagse kantoorbehoefte. Het Hopman gebouw is door vandalisme in verval geraakt, dichtgetimmerd en aan de buitenzijde voorzien van graffiti¹. Door de ligging aan het stationsplein en zichtbaarheid vanaf de snelweg doen ze volgens de gemeente afbreuk aan de plek zelf en aan het te ontwikkelen Entreegebied².

Door de sloop van de leegstaande panden kunnen enkele woontorens van maximaal 25 verdiepingen langs de A12 worden gebouwd³. Dit is een onderdeel van het project Entreegebied waar circa 4.500 woningen worden gerealiseerd.

De besluitvorming over dit gebied vindt plaats in het kader van de plannen voor het Entreegebied. Met deze notitie wordt aandacht gevraagd voor de aanwezige en verdwenen cultuurhistorische waarden. De nadruk ligt op het stedenbouwkundig en bouwkundig erfgoed.

Betrokken architecten

Het complex is in 1979 gebouwd naar een ontwerp van architectenbureau Lucas en Niemeijer, projectarchitect Wout Ellerman. Wout Ellerman studeerde in 1968 af aan de Technische Hogeschool in Delft, onder mentorschap van professor J. Bakema. Datzelfde jaar trad hij in dienst van het architectenbureau Lucas en Niemeijer. Na het terugtreden van Jan Lucas in 1977 kwam hij in de leiding van het bureau, dat nu Ellerman, Lucas, Van Vugt heet⁴.

Architectenbureau Lucas en Niemeijer had begin jaren '60 kantoren ontwikkeld volgens het jack-block principe, een bouwwijze vooral geschikt voor hoge grootschalige gebouwen, onder andere de ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie⁵ in Den Haag. Lucas en Niemeijer bouwden in Zoetermeer ook de winkelcentra Meerzicht en Vijverhoek en de Kristalkantoren aan het Bredewater⁶. Eind jaren '60 werden Jan Lucas en Henk Niemeijer als meewerkend architect door Herman Hertzberger betrokken bij de bouw van het kantoor van Centraal Beheer in Apeldoorn, een van de iconen van het structuralisme.

In 1993 is er in de entreehal van het Zorgringkantoor een zitsculptuur geplaatst, gemaakt door de Zoetermeerse kunstenaar Marus van de Made⁷.

In 2013 is het hotel gemoderniseerd, onder andere door het vernieuwen van de gevelelementen. Dit naar een ontwerp van bureau Piet Onderwater en partners.

Structuralisme

Structuralisme is een Nederlandse architectuurstroming uit de jaren '60 rond de architect Aldo van Eijk en het tijdschrift Forum⁸, waarvan hij met onder anderen Bakema en Hertzberger de redactie voerde. Structuralistische gebouwen bestaan uit repetitieve elementen die in theorie aangepast kunnen worden, zowel wat betreft de grootte als de functie. Structuralistische gebouwen nemen de sociale relaties als uitgangspunt en moeten de interactie tussen de gebruikers stimuleren. De menselijke maat wordt het uitgangspunt voor de plattegrond en detaillering van het gebouw. Vaak werden grijs beton en aardkleuren voor de kozijnen toegepast.

Het structuralisme moet gezien worden als een reactie op de grootschalige en monofunctionele gebouwen uit die tijd. Begin jaren '80 kwam hierin een kentering en keerde men terug naar een meer functionele en rationele architectuur. Het complex aan het Kinderen van Versteegplein is eind jaren '70 nog in de structuralistische traditie ontworpen. Maar ook in de jaren '80 en '90 is er nog een aantal structuralistische gebouwen gebouwd⁹. Zoetermeer en omgeving kent enkele structuralistische gebouwen. De meest bekende zijn:

- Koepelwoningen Zoetermeer, 1972, Benno Stegeman;
- Terrasflat Douzapad Zoetermeer, 1978, Wim Davidse;
- Kristalkantoren Bredewater Zoetermeer, 1978, Wout Ellerman;
- Ministerie van OC&W (nu AIVD) Europaweg Zoetermeer, 1981, bureau Mastenbroek en Rosdorff;
- Ministerie van BuZa Den Haag, 1984, Dick Apon;

- Ministerie van SoZaWe Den Haag, 1990, Herman Hertzberger: wordt gesloopt.

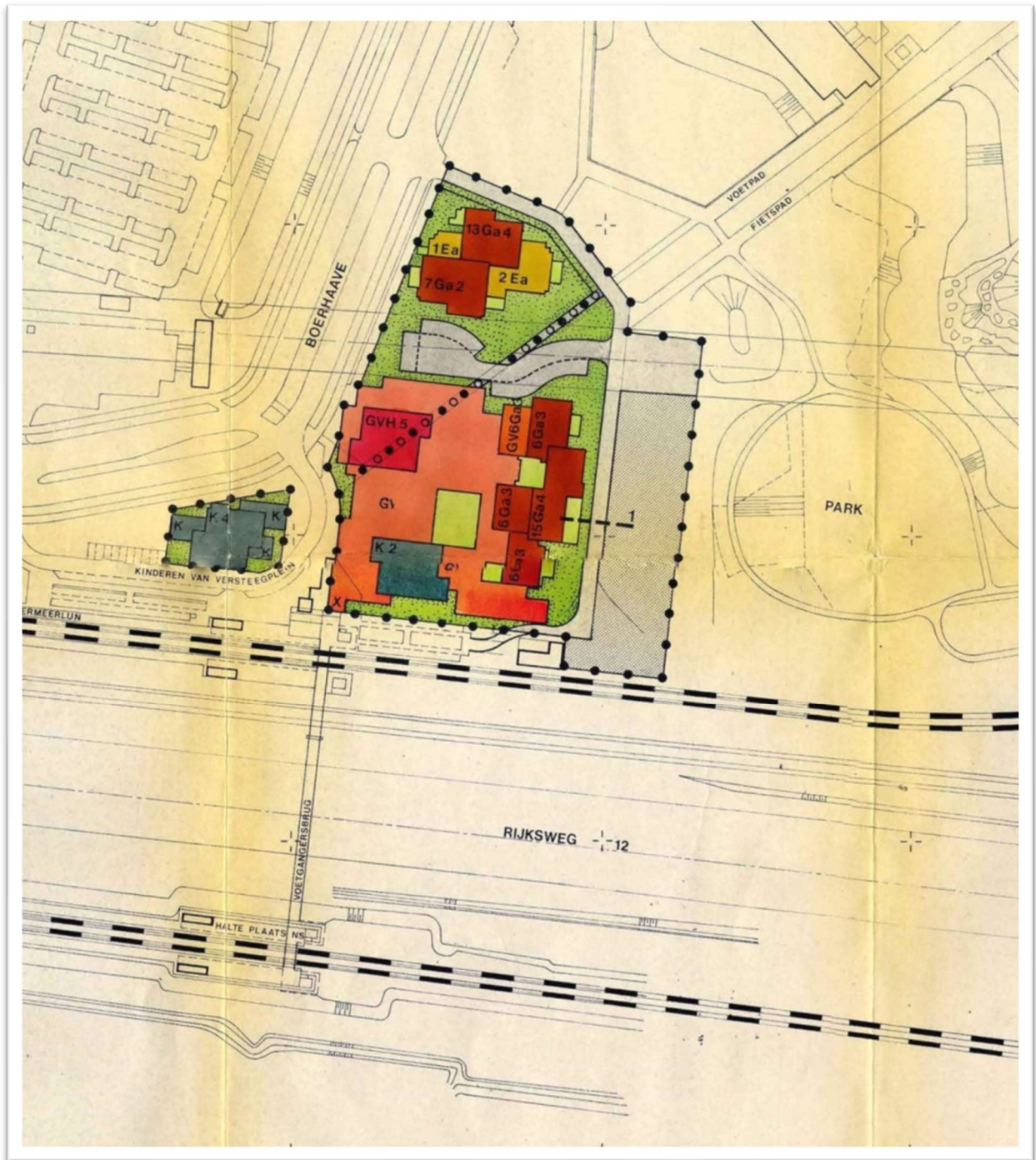
Stedenbouwkundig erfgoed

De wijk Driemanspolder wordt aan de ene kant afgeschermd doorgrootschalige galerijflats van elf verdiepingen en omsluit met laagbouw een parkachtig gebied waar scholen en voorzieningen zijn gevestigd. Het complex aan het Kinderen van Versteegplein sluit hierop aan via het Prinses Arianepark maar ligt, door de afstand en inrichting van het gebied, ietwat geïsoleerd van de wijk. De drie gebouwen zijn gebouwd op een rasterstructuur waarbij de bouwvolumes min of meer in elkaars verlengde zijn geplaatst. Deze rasterstructuur is ook doorgezet in de bestrating (zie fig. 9). Volume, schaal, detaillering en materiaalgebruik van de drie gebouwen zijn gelijk. Daardoor, en door de ligging ten opzichte van elkaar, vormt het complex een bouwkundig en stedenbouwkundig ensemble.

De menselijke maat en sociale relaties zijn ook bij het stedenbouwkundig ontwerp uitgangspunt geweest¹⁰. De vroegere voetgangersbrug van het NS-station sloot namelijk via het Sprinter-station direct aan op gebouw 2 (zie fig.2, 3, 4, en 5). Vanaf die toegang liep een overdekte passage met stationsloket en winkels naar de entree van het hotel en daarop aansluitend naar het voetpad richting de wijk. De geplande voetgangersverbinding dwars door het hotelcomplex (zie fig. 2) via een patio naar de achterliggende wijk, is echter niet gerealiseerd.

Door de groei van het autoverkeer komt er eind jaren zeventig en in de jaren tachtig meer aandacht voor de negatieve aspecten daarvan. Bevordering van het openbaar vervoer en een kleinere rol voor de auto kregen meer aandacht. De auto-ontsluiting werd minder belangrijk gevonden. Het hotel was daarom in het oorspronkelijke plan niet rechtstreeks vanaf de Boerhaavelaan bereikbaar. Tussen het hotel en het appartementengebouw was een groenvoorziening gepland. Later is er op de groenvoorziening toch een extra auto-ontsluiting, rechtstreeks naar het hotel, aangelegd.

Toen is ook de dienstingang, aan de zijkant van het hotel, verbouwd tot hoofdentree.



Figuur 2: Uitwerkingsplan Driemanspolder Zuid-1977 met loopbrug over de A12 en voetpad dwars door het complex (Plankaart Gemeentebedrijven Zoetermeer)



Figuur 3: Loopbrug dubbelstation Zoetermeer in aanbouw in 1973 (Beeldbank Zoetermeer)



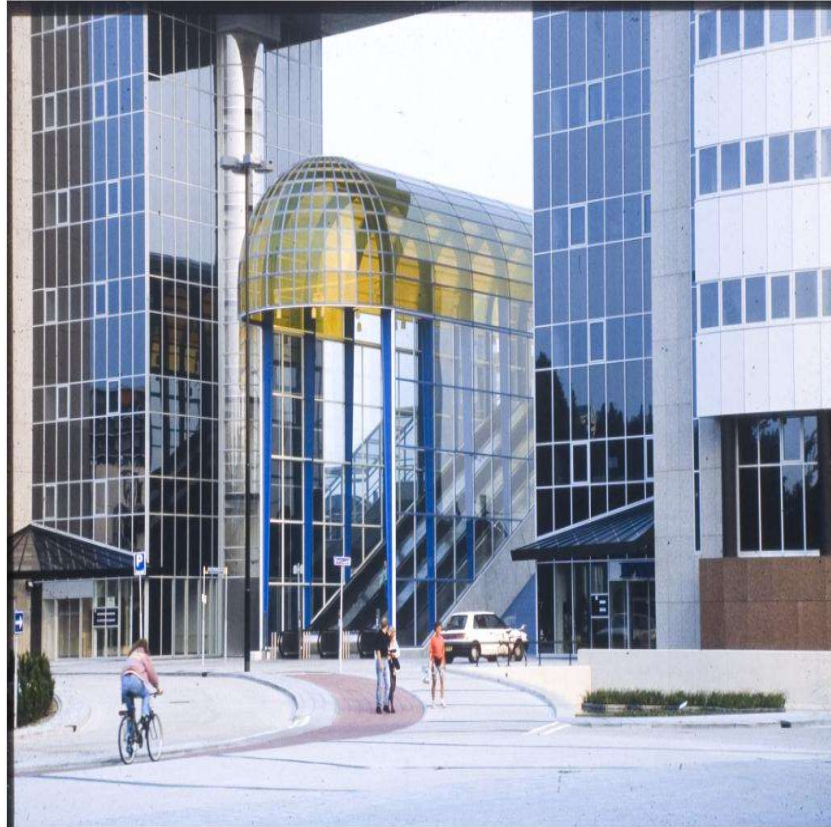
Figuur 4: Entree van het dubbelstation Zoetermeer-Driemanspolder met loopbrug in september 1977 (Beeldbank Zoetermeer)



Figuur 5: Voetgangerspassage met winkeltjes vormden de OV-entree naar de wijk. De betonnen luifel sloot direct aan op het station. De loopbrug en een deel van het station zijn inmiddels afgebroken (foto 1980-1990, Beeldbank Zoetermeer, Dienst-RO gemeente Zoetermeer)

Bij de locatiekeuze voor het hotel en kantoor zal de nabijheid van de A12, het NS-station en het sprinterstation Driemanspolder een rol hebben gespeeld. Daardoor liggen de appartementen, vooral die in gebied 2, dicht tegen de snelweg, met geluidshinder als gevolg. Dat was mogelijk omdat er voor de Wet geluidshinder (WGH) een “overgangssituatie” van toepassing was.

In 1992 veranderde de omgeving aanzienlijk door de bouw van ‘de Poort van Zoetermeer’, een kantoorgebouw waarin o.a. de FME werd gehuisvest. De loopbrug over het spoor werd vervangen door de Mandelabrug. De kleinschalige entree naar Driemanspolder werd vervangen door een grootschalige entree naar Zoetermeer via de Boerhaavelaan (fig.6).



Figuur 6: Het poortgebouw en Mandelabrug vormen vanuit het OV de nieuwe entree naar Zoetermeer (datum en fotograaf onbekend)

Bouwkundig erfgoed

De drie gebouwen zijn ontwikkeld op een raster van 3,6 x 3,6 m. Op de rasterpunten, of op veelvoud daarvan, zijn betonnen kolommen en dragende muren geplaatst. Zowel kleine als grotere overspanningen zijn daardoor mogelijk. Voor de vloeren zijn nagespannen betonvloeren toegepast. De verdiepingshoogte van het hotel en het kantoor bedraagt 3,5 m en van de woningen de in die tijd gebruikelijke 2,8 m. De dakopbouw is volgens hetzelfde maatsysteem uitgevoerd in een staalconstructie. Het gebruik van het raster maakt een flexibele indeling mogelijk waardoor een breed scala aan functies kan worden ondergebracht: hotelfuncties, appartementen en kantoren. Het gebruik van een rasterstructuur is kenmerkend voor het structuralisme maar verschilt hier van bijvoorbeeld het Centraal Beheergebouw van Hertzberger¹¹. Ook daarin werd een rasterstructuur gebruikt maar het repetitieve element is daar duidelijk zichtbaar in de vormgeving. Bij het KvV-complex is dat minder het geval. De rasterstructuur wordt zowel in de bestrating als op het dak doorgezet (zie fig. 7 en 9).

Bij de vormgeving is kleinschaligheid nagestreefd. De bouwmassa per gebouw is geleed en de bouwvolumes zijn klein gehouden. Door weglating van de constructie zijn inspringingen in de gevel, verschuiving van bouwvolumes ten opzichte van elkaar, patio's en overdekte galerijen mogelijk. Ook is er variatie in bouwhoogte

binnen één gebouw mogelijk. Dat is vooral zichtbaar bij gebouw 2 dat bestaat uit laagbouw met daarop drie bouwvolumes, het hotel, het appartementencomplex een kantoortorentje en een patio (zie fig.7).



Figuur 7: Laagbouw met meerdere opgaande bouwvolumes en patio in mei 2019 (foto Paul Schoenmakers)



Figuur 8: Balkons en trapje, hier bij de appartementen van gebouw 2, juni 2019 (foto Sipkes)



Figuur 9: Luifel bij de oorspronkelijke entree van het hotel en winkels, mei 2019 (foto Paul Schoenmakers)

Er is veel aandacht besteed aan de overgangen van privé naar openbaar, o.a. bij winkels en entrees bijvoorbeeld door middel van de luifels, trapjes en balkons (zie fig.8 en 9). In overeenstemming met de ontwerpopvattingen van die tijd werd er aan de entree van gebouwen minder aandacht besteed. De entree van het hotel was daarom onder de luifel weinig zichtbaar. Bij de verbouwing van het hotel is de hoofdentree samengevoegd met de dienstingang aan de zijkant van het hotel.

De doorgaande basisstructuur van de gebouwen is van buitenaf zichtbaar in kolommen en hoofdbalken (zie fig.10). Alle drie de gebouwen maken gebruik van prefab betonnen gevelelementen en balkons waardoor de herkenbaarheid en onderlinge samenhang van de drie gebouwen wordt vergroot.



Figuur 10: Details: zichtbaarheid van de hoofdstructuur, prefab balkon- en gevelelementen, hier bij het appartementengebouw 3, juni 2019 (foto Sipkes)

Voor de ramen worden verdiepingshoge raamkozijnen gebruikt. Deze zijn door meerdere kozijnstijlen onderverdeeld (zie fig. 8 en 10). Het gebouw van Centraal Beheer in Apeldoorn, een icoon van het Structuralisme, kent een vergelijkbare detaillering van de gevelelementen en de kozijnen (zie fig.11). De invloed van het Centraal Beheergebouw bij de detaillering is opvallend. Het is goed te zien dat Ellerman daaraan heeft meegewerkt.

De oorspronkelijke kleur van het houtwerk van het KvK-complex was roodbruin, zoals nog zichtbaar is bij de appartementen van het hotel (fig.8). Bij de appartementen van gebouw 3 is dat grijs geschilderd en het mist nu zijn karakteristieke kleur (fig.10). Het beton is vervuild en de houten balustrades van de balkons zijn hier en daar aangetast. Het beton van de kantoren van gebouw 2 is beige geschilderd. Het hotel is in 2013 gemoderniseerd waarbij ook de gevels ingrijpend zijn veranderd. Het voormalige Hopmankantoor is vervallen, dichtgetimmerd en van graffiti voorzien. (zie fig. 12).



Figuur 11: Raamindeling gebouw van Centraal Beheer (fotograaf onbekend)



Figuur 12: Het voormalige Hopmankantoor met rechts het verbouwde hotel en het Zorgringkantoor, mei 2019 (foto Sipkes)

Waardering

Beleefde kwaliteit

De vormgeving is kleinschalig. Er is sprake van verschillende bouwhoogten binnen één gebouw, inspringen binnen de gevel, verschuiving van bouwvolumes ten opzichte van elkaar, patio's en overdekte galerijen. Er is veel aandacht voor de overgang van privé naar openbaar.

De zichtbare constructie, de prefab betonnen gevelelementen, balkons en raamkozijnen, zijn kenmerkend voor de drie gebouwen. Daardoor wordt de herkenbaarheid en onderlinge samenhang van de drie gebouwen vergroot.

Fysieke kwaliteit

Ondanks verbouwingen en achterstallig onderhoud vormen de drie gebouwen van het KvV-complex nog steeds een samenhangend geheel. Schaal, materiaalgebruik en detaillering zijn intact. De constructieve staat van de gebouwen is (voor zover te beoordelen) goed. Het oorspronkelijke karakter van de gebouwen is behouden. De omgeving is gewijzigd maar de oorspronkelijke stedenbouwkundige opzet is nog goed herkenbaar. De beleving daarvan is verminderd.

Inhoudelijke kwaliteit

Het KvV-complex is een voorbeeld van de gewijzigde opvattingen over schaal en mobiliteit. Het vormt een contrast met de achterliggende monofunctionele grootschalige galerijflats. Dit komt tot uitdrukking door de diversiteit aan functies, de opbouw, schaal en detaillering van de drie gebouwen. De ligging aan de snelweg en het spoor is voor de hotelfunctie logisch en de ontsluiting van het complex, het gebied daaromheen en het achterliggende gebied voor de auto en de OV-reiziger is, in de oorspronkelijke opzet, innovatief.

Volume, schaal, detaillering en materiaalgebruik van de drie gebouwen zijn gelijk. Daardoor, en door de ligging ten opzichte van elkaar, vormt het complex een bouwkundig en stedenbouwkundig ensemble.

De drie gebouwen zijn kenmerkend voor die tijd door de schaal, detaillering en materiaalgebruik. Het is een voorbeeld van Structuralisme. In Zoetermeer en omgeving zijn eind jaren zestig, zeventig en begin tachtig meerdere structuralistische gebouwen ontworpen. Ook het KvV-complex is gebouwd in de structuralistische traditie, maar niet alleen als afzonderlijk gebouw, maar ook als gezamenlijke structuur en daardoor zeldzaam.

Voor Ellerman, die aan het begin van zijn carrière stond, is dit ontwerp een belangrijke stap. Hij werkte eerder mee aan het kantoor van Centraal Beheer in Apeldoorn van de architect Herzberg, een van de iconen van het Structuralisme, en de invloed daarvan is in dit complex te zien. Na de bouw van het KvV-complex

realiseerde hij in Zoetermeer de Kristalkantoren aan het Bredewater, eveneens ontworpen in de structuralistische traditie.

Conclusie

Op basis van de gebruikte waarderingscriteria is het ensemble aan het Kinderen van Versteegplein als waardevol te typeren. Daarom is slopen van een gedeelte van het complex niet vanzelfsprekend. Een uitgebreidere cultuurhistorische waardering van het complex is nodig. Pas daarna kan worden besloten over de toekomst van de gebouwen en is verdere besluitvorming over die locatie in het kader van het Entreegebied mogelijk.

¹ De graffiti is een project van Tobias Becker Hoff van de Urban Art Studio en van Stichting Terra Art Projects.

² B&W voorstel d.d. 11-8-2016 Intentieovereenkomst tussen de Gemeente Zoetermeer en De Raad Bouw bv

³ Algemeen Dagblad 28-07-2017: Stationsgebied krijgt facelift met woontorens

⁴ www.architectuurgids.nl geraadpleegd d.d. 16-04-2019

⁵ Koos Bosma e.a.) *Bouwen in Nederland 600-2000*, Zwolle: Waanders, 2007, pp 627-628

⁶ Demien Broekhuis, *Architectuurdocumentatie: Gemeente Zoetermeer 2007*

⁷ www.vandermadesart.nl geraadpleegd d.d. 16-01-2021

⁸ A. van Eijck e.a. (red.) "*Het verhaal van een andere gedachte*", Forum 14 (1959) pp 7 e.v.

⁹ Wim J. van Heuvel, '*Structuralisme in de Nederlandse architectuur*', Rotterdam: Uitgeverij 010, 1992

¹⁰ Uitwerkingsplan Driemanspolder Zuid 1-1977 en tijdschrift Zoetermeerstad 1977 no 5

¹¹ W.Th. Ellerman, 'De structuur van het CB-gebouw', Wonen TABK 1 (1973), 5, pp. 23-24.